

Makalenin geliş tarihi: 04.09.2020

1. hakem rapor tarihi: 02.10.2020

2. Hakem rapor tarihi: 03.10.2020

Kabul tarihi: 20.10.2020

ALMANYA'DA TOPLUM BİLİMLERİ (GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTEN) DERSİNDE ÇOCUK HAKLARI EĞİTİMİ (Araştırma Makalesi)

İrem PAMUK (*)

Öz

Çocukların doğrudan kendilerini ilgilendiren çocuk haklarına dair farkındalık kazanmaları gerekmektedir. Çocuklarda hak farkındalığının sağlanmasında ilk adım, çocuk hakları eğitimidir. Böylece “çocuk hakları kültürü” oluşturmaya yönelik bütünsel bir yaklaşım geliştirilebilir. Toplum bilimleri (Gesellschaftswissenschaften) dersi Almanya’da çocuk hakları eğitiminin verildiği derslerdendir. Toplu öğretim dersi olan toplum bilimleri, ülkemizdeki sosyal bilgiler dersine benzer yaklaşımla oluşturulmuştur ve Almanya’nın Berlin eyaletinde ilköğretimde (Grundschule) blok sınıflar olan 5/6. sınıflarda okutulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, toplum bilimleri dersinde çocuk hakları eğitimine dair temel yaklaşımın özelliklerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini Berlin’de toplum bilimleri dersinde okutulan Projekt G ismini taşıyan ders kitabı oluşturmaktadır. Veri toplama aracı durum çalışmasına uygun olarak doküman incelemesidir. Verilerin analizinde ise betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, toplum bilimleri ders kitabının Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanında çocuk hakları eğitimi, tarihsel ve tematik bağlamlarda ele alınmış, eğitim hakkı temel kategoriyi oluşturmuş ve gerek sunuş yoluyla, kaynaklar aracılığıyla, örnek olay aracılığıyla sunulan metinleriyle, gerekse çeşitli ve öğrencilerin fikir inşa etmelerinde yardımcı olacak görselleriyle yapılandırıcı öğrenme yaklaşımına uygun şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca çocuk haklarının ilkesel olarak öğretiminin yanı sıra hak ihlallerine dikkat çekilmiş ve bu bağlamda dezavantajlı çocuklar temelinde bir çerçeve çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları Eğitimi, Çocuk Hakları, Toplum Bilimleri, Gesellschaftswissenschaften, Sosyal Bilgiler, Ders Kitabı

*) Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
(e-posta: irem.pamuk@sbu.edu.tr). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9214-6044>

***Child Rights Education in the Social Sciences (Gesellschaftswissenschaften)
Course in Germany***

Abstract

Children need to gain awareness on child rights which directly concern themselves. The first step in achieving rights awareness in children is child rights education. This way, a holistic approach towards establishing a “child rights culture” may be developed. The social sciences (Gesellschaftswissenschaften) course is one of the courses in Germany where child rights education is provided. Social sciences course is an integrated teaching course that is offered at grades 5/6 which are block classes in primary education (Grundschule) in the state of Berlin in Germany and is established with a similar approach to the social studies course in Turkey. The purpose of this study is to present the characteristics of the main approach regarding child rights education in the social sciences course. In this context, the study was carried out by using the qualitative research method of case study. The sample of the study consisted of the textbook named Projekt G used in the social sciences course in Berlin. The instrument of data collection was document analysis which is appropriate for a case study. Descriptive analysis and content analysis were used in the analysis of the data. According to the results of the study, in the subject area Children’s worlds– perfect worlds? of the social sciences textbook, child rights education was taken on in historical and thematic contexts, the right to education constituted the main category, and it was designed in suitability with the constructivist approach with its way of presentation, texts that were presented through sources and case studies and various visuals that would help students construct ideas. Moreover, in addition to principal instruction of child rights, attention was directed towards rights violations, and in this context, a framework was drawn around disadvantaged children.

Keywords: *Child Rights Education, Child Rights, Social Sciences, Gesellschaftswissenschaften, Social Studies, Textbook.*

1. Giriş

“Çocukları kendiniz gibi haksever yapın! Sonra bırakın ne olmak isterlerse onu olsunlar”

J. W. von Goethe

Çocuk hakları, çocukların kendilerine özgü özelliklerini, ihtiyaçlarını ve gelişimlerini dikkate alan, çocuklara özel uyarlanmış insan haklarıdır. Janusz Korczak “Çocuklar büyüyünce insan olmazlar, onlar zaten bugün de insanlardır” diyerek 1918’de Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne giden yolun en önemli adımını atmıştır (Kinder-und Jugendanwaltschaft [Kija] Salzburg, 2018). Böylece çocuk haklarının öncüsü olarak tanınmış ve çocuklar için istediği temel hakları: “Çocuklar için Magna Charta Libertatis istiyorum” şeklinde ifade etmiştir (Gören, 2017, s.44). Tarihsel olarak kökleri eski dönemlere dayansa da, çocuk haklarını düzenleyen en güncel belge olan Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989’da kabul

edilmiştir. Sözleşme, çocuğun bir birey olarak hakları olduğuna vurgu yapmakta ve dünya çocuklarının yaşam kalitesini yükseltmeyi, iyi olma hallerini sağlamayı amaçlamaktadır (Nayır ve Karaman-Kepenekçi, 2011; Kop ve Tuncel, 2010; Uyan- Semerci ve Erdoğan, 2014). Çocuk hakları genel olarak, çocukların doğdukları andan itibaren sahip oldukları, onları herhangi bir zarar görmekten ve istismardan korumayı, yüksek yararlarını gözeterek sağlık, barınma ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını sağlamayı hedefleyen haklardır (Nelken, 1998'den akt, Erbay, 2019). Önsöz ve 3 kısımdan oluşan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin birinci kısmı, çocukların haklarını düzenleyen 41 maddeden oluşmaktadır. İkinci kısım ise, 42. maddede açıkça belirtildiği gibi "Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler" (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [Unicef], 2004) ifadesiyle, çocuk hakları eğitimi şart koşmaktadır. Çocuk hakları, çocukların kendilerine özgü haklarıdır. Çocuk haklarının etkili olabilmesi için herkese ulaşabilmesi gerekir çünkü çocuk hakları toplumdaki herkesi ilgilendirir. Çocukların haklarını bilmesi, onları korur ve güçlendirir (Kija Salzburg, 2018). Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca ve Sözleşme çerçevesinde gerçekleştirilecek olan çocuk hakları eğitimi ile çocuklar, hak ve sorumluluklarını öğrenir, demokratik yaşamın temel değerlerini edinirler. Çocuk hakları eğitimi, çocukların haklarını talep ederek yetkinliklerini geliştirmelerini ve güçlendirmelerini, sorumluluklarını yerine getirmelerini amaçlar (Kinderrechteschulen- NRW, tarihsiz). Çocuk hakları eğitimi ile insan haklarını temel alan bir toplumsal kültürün oluşması mümkün olur. Bu nedenle çocuk hakları eğitiminin mümkün olduğunca erken yaşlarda başlaması tavsiye edilmektedir. Ancak bir olguya dikkat çekmek gerekir: çocuk hakları eğitimi, bir derste çocuk haklarını öğretmekten çok daha fazlasıdır. Çocuk hakları eğitimi "harekete geçmek" demektir. Bu bağlamda çocuk hakları eğitiminin iki temel boyutuna vurgu yapılmalıdır: birincisi çocuk hakları eğitiminde çocukların haklarını ilkel olarak öğrenmeleri, diğeri ise bu haklarını gerçekleştirmek için harekete geçmeleri yani aktif olmalarıdır (Kinderrechteschulen-NRW, tarihsiz; Kija Salzburg, 2018).

İlkokul ve ortaokul düzeyinde öğrencilerin Çocuk Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınan haklarını öğrenmeleri ve savunmaları için çocuk hakları eğitiminin verilmesi zorunluluk taşımaktadır. Çünkü bireylerin çocukluktan itibaren demokrasinin temel ilkelerine uygun yaşayabilmeleri ve demokrasi kültürünü yaşatmaları, hak temelli bir anlayışı zaruri kılmaktadır (Erbay, 2019; Nayır ve Karaman-Kepenekçi, 2011). Ülkelerin eğitim sistemi, tamamıyla çocuk haklarına ve çocuğun yüksek yararına uygun şekilde inşa edilmelidir. Böylece çocukların haklarına dair farkındalık kazanmalarını ve haklarını gerçekleştirmek üzere harekete geçmelerini sağlamalıdır.

Almanya'da toplum bilimleri dersi, Türkiye'deki sosyal bilgiler dersi gibi, insan hakları ve sorumlulukları farkındalığı ve demokratik bir arada yaşam becerileri kazandırmaya yöneliktir. Almanya'nın Berlin eyaletinde altı yıl süren ilköğretim (Grundschule) basamağında ilk dört yıl boyunca okutulan bir toplu öğretim dersi olan hayat bilgisi (Sachunterricht) ile öğrencilerde çocuk haklarına, hak farkındalığına dair temeller oluşturulmaktadır. İlerleyen yıllarda da 5 ve 6. sınıflarda bir toplu öğretim dersi olan toplum bilimleri (Gesellschaftswissenschaften) dersi, çocukların hak ve sorumluluklarını içsel-

leştirmeleri, vatandaşlık becerileri kazandırmak ve politik süreçler konusunda farkındalık geliştirmek üzere okutulmaktadır. Toplum bilimleri dersi, zaman, mekân ve toplum bağlamlarında toplumsal bir arada yaşamın çok yönlü boyutlarıyla ilgilenen, coğrafya, tarih ve vatandaşlık eğitimini birbirleriyle bütünleştiren çok disiplinli bir derstir. Toplum bilimleri dersinin Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanı, doğrudan çocuk hakları eğitimini temel almaktadır (Landesinstitut für Schule und Medien Berlin- Brandenburg, 2017; Rahmenlehrplan Gesellschaftswissenschaften, 2015). Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanı, geçmişte ve günümüzde, farklı kültürlerde ve toplum- larda çocukların yaşam koşulları açısından büyük bir çeşitlilik ve farklılık gösteren çocuk dünyalarına odaklanmıştır. Bu bağlamda bir çocuğun günlük hayatı için neyin çocuğa özgü veya normal olduğu sorusunun toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılaşan çeşitli cevapları olacağına dair farkındalık kazandırılmaktadır. Ders kitabının Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanı şu şekilde başlamaktadır:

Dünyadaki çocukların birçok ortak yönleri vardır: Sevilmek, ilgilenil- mek, güvende ve korunmuş hissetmek istiyorlar. Yeterli yiyeceğe ve içeceğe, giysiye ve başlarının üzerinde bir çatıya ihtiyaç duyuyorlar. Oynayabilmeli ve öğrenebilmeliler. Ancak bunlara sahip olamayan çok sayıda çocuk da var: hangi ülkede büyüdüğünüze, hangi ailede yaşadığı- nıza, ailenizin maddi imkânlarına bağlı (Diarra, Glowczewski, Klinge, Melster, Neumann, Pauli, Pinter ve Werner [Projekt G], 2017, s.207).

Bu ifadede, çocuk ve çocukluk kavramlarının farklılığı üzerinde durulmuştur. Çocuk, somut, canlı ve hemen hemen benzer birtakım gereksinimleri olan bireyi tanımlarken, çocukluk kavramı soyuttur, kültüre, aileye, yaşam koşullarına bağlı olarak değişim gösterir. Her çocuğun birçok faktörle bağlantılı olarak birbirinden farklı çocukluk deneyimine sahip olduğu vurgulanmaktadır. Toplum bilimleri ders kitabı Projekt G'nin (G Projesi) Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanındaki konular ise şunlardır: “Antik Çağ’da çocuklar, Aydınlanma Çağı’nda çocuklar, Savaş sonrası dönemde çocuklar, Çocukların hakları var mıdır?, Çocukların hakları vardır!, Paula tatil nedir bilmiyordu, Okul yerine yoğun emek, Naiga doktor olmak istiyor ve Yoksul çocuklar- Almanya’da da!.” (Rahmenlehrplan Gesellschaftswissenschaften, 2015). Çocuk hakları konusunun geç- mişte çocuk olmak, çocuk hakları ve çocuk koruma çerçevesinde yapılandırıldığı görül- mektedir. Temel örüntünün ise çocukluğun, bir insanın iyi şekilde kendini geliştireceği barışçıl ve kaygısız bir süreç olması gerektiği ancak dünyamızda geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok çocuk için bunun geçerli olmadığı, az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Almanya gibi gelişmiş ülkelerde de çok sayıda çocuğun açlık, tehlike ve istismara maruz kaldıklarına dair farkındalığın sağlanması olduğu anlaşılmaktadır.

Ders kitapları, öğretim programını yansıtan ders materyallerinden olup sınıf içindeki eğitsel yaşantıları belirleyici ve yönlendirici işleve sahiptir. Bu araştırmada, Almanya’nın Berlin eyaletinde ilköğretim basamağı 5/6. sınıflarda okutulan toplum bilimleri ders ki- tabında çocuk hakları eğitiminin temel özelliklerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırmanın problem cümlesi: Almanya’nın Berlin eyaletinde 5/6. sınıfta okutulan top-

lum bilimleri dersinde çocuk hakları eğitimine dair temel yaklaşımın özellikleri nelerdir? sorusudur. Araştırmanın alt problemleri şu şekildedir:

1. Toplum bilimleri ders kitabında çocuk hakları konusu hangi bağlamlarda sunulmuştur?
2. Toplum bilimleri ders kitabında çocuk hakları eğitimi hangi hak kategorilerini temel almıştır?
3. Toplum bilimleri ders kitabının temel öğretim yaklaşımının özellikleri nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasına göre yürütülmüştür. Durum çalışması, bir olguyu kendi bağlamı çerçevesinde çalışan, nasıl ve niçin sorularını temel alarak ayrıntıları saptayan araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Schram'ın (2006, s.107) vurguladığı gibi, durum çalışması tek bir durumdan neler öğrenilebileceğine dikkat çekmesi özelliğiyle önem taşır (Akt, Glesne, 1991/ 2013, s.31). Durum çalışmasında, sınırlı bir sistemden elde edilen ve analizi yapılan veriler derinlemesine incelenir (Glesne, 1991/ 2013). Bu araştırmanın sınırlı sistemini, seçilen ders kitabı oluşturmaktadır. Durum çalışması ile toplum bilimleri ders kitabında çocuk hakları eğitimi, derinlemesine analiz edilmiştir.

2.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemine, Almanya'nın Berlin eyaletinde blok sınıflar olan 5 ve 6. sınıflarda okutulan toplum bilimleri ders kitapları arasından odaklanılan çocuk hakları eğitimiyle ilgili olarak örneklemin önceden düşünülmesi (Punch, 2005/ 2014) yani amaçlı örneklem ile seçilen Projekt G (G projesi) oluşturmuştur. Ders kitabının seçiminde, araştırmacının Berlin'de öğretmenlerle yaptığı görüşmelerde en yaygın kullanılan kitap olduğunun ortaya çıkması belirleyici olmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Veri analizi, araştırmacının elde ettiği verilerdeki yapıyı görmesi, temaları belirlemesi, ilişkileri keşfetmesi, açıklama geliştirmesi, yorum yapması, eleştirmesi ve sonuca varmasına olanak verecek şekilde düzenlemesi ve sorgulaması anlamına gelir (Hatch, 2002). İlgili konu alanı öncelikle Almanca'dan Türkçe'ye çevrilmiş, metinler birkaç kez bütünsel şekilde okunmuş ve kodlamalar yapılmıştır. Projekt G'de Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanının çocuk hakları eğitimine dair temel yaklaşımının özelliklerinin belirlenmesinde veriler, doküman analizi yapılarak elde edilmiştir. Kodlama, verilerin anlamlandırılmasını ve çeşitli şekillerde sınıflandırılmasını içeren analizin ayrılmaz bir parçasıdır (Darlington ve Scott, 2002). Verilerin analizinde ise betimsel analiz ile içerik analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler belirlenmiş temalara göre betimsel analiz ile özetlenmiş, verileri açıklayan ilişkiler ise içerik analizi ile keşfedilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Sonrasında ise benzerlik gösteren kodlardan temalar ve kategoriler

oluşturulmuştur. Araştırma bulgularının doğruluğunu ve inandırıcılığını sağlamak için doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

2.4. Araştırma Etiği

Ders kitapları üzerinden yürütülen bu araştırma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak için uzman incelemesi yapılmıştır. Bulguları, iki uzman incelemiştir. Araştırmacının belirlediği analiz kategorileri ile uzmanların kategorilerinin birbirleriyle örtüşme ve uyumu karşılaştırılmıştır. Farklı olanlar üzerinde görüş birliği sağlanarak uzlaşa oluşturulmuştur.

3. Bulgular

3.1. Toplum bilimleri ders kitabında çocuk hakları konusunun bağlamı

Proje G, çocukluk olgusunu antik çağdan günümüze, oldukça geniş bir zaman dilimi içerisinde ele almıştır. Aşağıdaki tabloda çocuk hakları konusunun bağlamları yer almaktadır.

Tablo 1. Proje G’de Çocuk Hakları Konusunun Bağlamı

Bağlamlar	İçerikler
Tarihsel bağlam	Antik Çağ’da Aydınlanma Çağı’nda II. Dünya Savaşı sonrasında
Tematik bağlam	Çocuk Hakları Çocuk İşçiliği Çocuk Yoksulluğu

Tarihsel bağlamda çocukluk, Antik Çağ’da Atina ve Sparta’da, Aydınlanma Çağı’nda ve II. Dünya Savaşı sonrası Almanya’da olmak üzere üç ayrı tarihsel dönem ekseninde yapılandırılmıştır. Her bir dönemde ve temel alınan ülkelerde çocukların yaşam koşulları, aile ve eğitim durumları açıklanmıştır. Böylece öğrencilerde çocukluk kavramının kültüre, topluma, yaşam koşullarına ve zamanın ruhuna bağlı olarak nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiğine dair bir algı inşa edilmeye çalışıldığından bahsedilebilir. Çocuk hakları diye bir kavramın olmadığı dönemlerde çocuk olmanın ne demek olduğu somutlaştırılmaktadır. Proje G’de Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanında tarihsel bağlamda yer alan konular ‘Antik Çağ’da çocuklar’, ‘Aydınlanma Çağı’nda çocuklar’ ve ‘Savaş sonrası dönemde çocuklar’ başlıkları altında sunulmuştur.

Tematik bağlamda çocukluk ise Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde çocuk hakları, çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu olmak üzere üç ayrı tema ekseninde yapılandırılmıştır. Dünyada çocukların yaşam koşulları ve dünya çapında çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğuna ilişkin örnekler sunulmuştur. Tematik bağlamda, Sözleşmenin uygulandığı tamamen olumlu yani toz pembe bir tablo çizilmemiş, Sözleşmenin ihlal edildiği durum-

lara da yoğunlaşıp böyle durumların ne gibi sonuçlara yol açacağı da ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu şekilde, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulü sonrasında, günümüzde çocukluk olgusunu somutlaştırmanın amaçlandığı görülmektedir. Projekt G'de Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanında tematik bağlamda yer alan konular Çocukların hakları var mıdır?, Çocukların hakları vardır!, Paula tatil nedir bilmiyordu, Okul yerine yoğun emek, Naiga doktor olmak istiyor, Yoksul çocuklar- Almanya'da da! ve Çocuk koruma başlıkları altında sunulmuştur.

Toplum bilimleri dersinin Çocuk dünyaları- Mükemmel dünyalar? konu alanı, tarihsel bağlamda yaşam koşulları, aile içi yaşantılar, eğitim gibi olgulara odaklanarak geçmişten günümüze farklı dönemlerde ve kültürlerde çocuk olmak, tematik bağlamda ise çocuk haklarının hem uygulandığı hem de ihlal edildiği durumlar, örnekler eşliğinde oldukça geniş bir perspektiften ele alınmaktadır. Günümüzde çocuk olmak bağlamındaki konularda Çocuk Hakları Sözleşmesi sonrası dönemde yaşanan çocuk hakları ihlallerine ve bu bağlamda dezavantajlı çocuklara odaklanılmıştır. Örnek olaylar kullanılarak hakları ihlal edilen ve dezavantajlı durumda olan çocuklara dair farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır.

3.2. Toplum Bilimleri Ders Kitabında Çocuk Hakları Eğitiminin Temel Aldığı Hak Kategorileri

Almanya'nın Berlin eyaletinde toplum bilimleri dersinde 5/6. sınıflarda okutulmakta olan Projekt G'de çocuk haklarının ilkel olarak öğrenilmesi bağlamında Çocukların hakları vardır! konusunda Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin *isim ve vatandaşlık (madde 7), eşitlik ve ayrımcılığa uğramama (madde 2), silahlı çatışmadan korunma (madde 38), sağlık (madde 24), çocuk işçiliği (madde 32), eğitim (madde 28) ile oyun ve dinlenme (madde 31)* maddelerine odaklanılmıştır. Konu, "Tıpkı insan hakları gibi çocuk hakları da doğuştan sahip olunan evrensel haklar olarak geçerlidir." (Projekt G, 2017, s.216) ifadesiyle başlamış ve böylece genel insan haklarının yanı sıra çocuklara özel hakların da olduğuna değinilmiştir. Projekt G'de Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanının toplam on konusunda çocuk hakları eğitiminin temel aldığı hak kategorileri ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Çocuk Hakları Eğitiminin Temel Aldığı Hak Kategorileri

Kategoriler	Yer aldığı konu sayısı (frekans)
Eğitim hakkı	9
Çocuk işçiliği	6
Sağlık ve beslenme hakkı	4
Oyun ve dinlenme hakkı	3
Silahlı çatışmadan korunma hakkı	3
Çocuk yaşta evlendirilme	2
Çocuk yoksulluğu	1
Çocuk koruma	1

Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanındaki konularda eğitim hakkı ve çocuk işçiliği kategorileri ön plandadır.

Eğitim hakkı, özel önemde görülmektedir. Çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlâk gelişimi için eğitime ihtiyacı olmasının yanı sıra eğitim hakkı, diğer hakların bilinmesinde, kullanılmasında, geliştirilmesinde ve korunmasında rol oynar (Akyüz, 2001; Akyüz, 2018). Eğitim hakkı kategorisinde Projekt G'nin 'Antik Çağ'da çocuklar' konusunda Atina'daki durum: "Atina'da zengin ailelerin çocuklarının eğitimi 6 yıl sürerdi. Yoğun spor da bu eğitime dahildi çünkü Atina halkı sağlıklı bir vücuda büyük önem verdi: beden ve ruhun eğitimi" (Projekt G, 2017, s.208) şeklinde açıklanmaktayken, Sparta'da ise: "Sparta'da erkek çocukları eğitmenin amacı, onları birer savaşçı yapmaktı" (Projekt G, 2017, s.209) ifadesiyle, erkek çocukların ne için eğitim gördükleri açıklanmıştır. 'Aydınlanma Çağı'nda çocuklar' konusunda ise: "Çocukların yetişkinlerden farklı, kendilerine özgü ihtiyaçları ve ilgilerinin olduğunun keşfedilmesiyle birlikte eğitimlerinin nasıl olması gerektiğine dair düşünölmeye başlandı" (Projekt G, 2017, s.210) ifadesi, hem eğitime dair bir hareketin doğuşuna hem de çocukların kendilerine özgü bir yaşamlarının olduğu algısının yerleşmeye başladığına dair izler taşımaktadır. Ancak bu dönemde çocuğa bakışın değişmiş olmasına rağmen soyluların çocuklarının eğitimi dışında eğitim ön planda değildi. Hatta "Soyluların çoğu kırsal bölgelerde yaşayan halkın okuyabilmesini istemiyordu. Çiftçilerin çok fazla şey bilmesinden ve daha adil bir muamele talep etmelerinden korkuyorlardı" (Projekt G, 2017, s.211). Bu ifade, dönemin soylular ve diğerleri ayrımını açıkça ortaya koymaktadır. Diğerlerinin çocuklarının eğitiminin ön planda olmamasının nedenini yansıtmaya yönüyle de önemli bir açıklamadır. Bir tarafta böyle bir anlayış hüküm sürerken, diğer tarafta: "Friedrich Eberhard von Rochow ise kız, erkek, çiftçi çocuğu, soylu çocuğu fark etmeksizin tüm çocukların eşit eğitim hakkına sahip olduklarını savunuyordu" ve aynı zamanda von Rochow zamanının çok ötesinde, "...diğer okullar için örnek teşkil eden bir okul kurmuştur" (Projekt G, 2017, s.211). Öğrenciler böylece herkes için eğitim hakkını vurgulayan bu açıklamanın çocuk haklarına giden yolda önemli bir adım olduğu çıkarımında bulunabileceklerdir. Böylece Aydınlanma Çağı'nda farklı sosyal statülerdeki ailelerin çocuklarının farklı yaşam koşullarına ve fırsat eşitsizliğine ilişkin imge oluşturulmakta ve herkes için eğitim fikrinin çıkış noktasına dikkat çekilmektedir. Günümüzde çocuk olmak bağlamında ise 'Çocukların hakları var mı?' konusunda örnek olaylar eşliğinde çocuk haklarına giriş yapılmaktadır. Örnek olaylardan birinde Sahar şunu demektedir: "Afganistan'da kız çocuklarının çoğunun okula gitmesi yasak" (Projekt G, 2017, s.214). 'Paula tatil nedir bilmiyordu' konusunda Berlin'de bir tuğla fabrikasında çalışan Nikolaus (13) şöyle demiştir: "Okulu bıraktıktan iki gün sonra babamla birlikte bir tuğla fabrikasına çalışmaya gittim" (Projekt G, 2017, s.219). Çocuk işçiliğinden ve bu nedenle de okul terkenden bahsedilmektedir. Eğitime katılımın risk altında olduğu bir durum yansıtılmıştır. 'Okul yerine yoğun emek' konusu: "Tüm çocuklar eğitim hakkına sahiptir...Ama bu çocukların okuldan sonra ellerini sıcak sudan soğuk suya sürmeyeceği anlamına gelmiyor. Tabi ki evde yardımcı olabilirler ve olmalılar da" (Projekt G, 2017, s.220) açıklamasıyla başlamaktadır.

Çocuğun ekonomik sömürden ve tehlikeli, eğitimini engelleyecek, sağlığı ya da gelişimi için zararlı olan işlerde çalıştırılmaktan korunma hakkı vardır (Akyüz, 2018). **Çocuk işçiliği** kategorisinde 'Antik Çağ'da çocuklar' konusunda Atina'da "Çiftçi ve zanaatkarların erkek çocukları, çalışmalarına yardım ettikleri babalarından işi öğrendiler" (Proje G, 2017, s.208) ifadesi ile dönemin erkek çocuklarının, "Kız çocukları evde annelerinin yanında kaldılar ve ev işlerini öğrendiler. Yemek pişirmeyi, yün eğirmeyi ve kıyafet dokumayı öğrendiler" (Proje G, 2017, s.208) ifadesiyle ise dönemin kız çocuklarının işgücününün pratikteki yansımalarına ve böylece bir tarafıyla da eğitime değinmiştir. Erkek çocuklar ev dışı işlerde babalarına yardım ederken, kız çocuklar ise ev içi işlerde annelerine yardım etmekteledir. 'Aydınlanma Çağı'nda çocuklar' konusunda: "18. yüzyılda toplumun çoğunluğu çiftçiydi...Bu nedenle çocuklar, küçüklükten itibaren yardım etmek zorundalardı" (Proje G, 2017, s.211) şeklinde açıklanmıştır. 'Paula tatil nedir bilmiyordu' konusunda: "Çocuklar iplik fabrikalarında, dokuma atölyelerinde, fabrikalarda ve maden ocaklarında çalışmışlardı. Birçoğu da evde çalışmıştı...İş bulamayanlar da dilenmek zorundalardı" (Proje G, 2017, s.218) ifadesiyle, çocukların çalıştırıldıkları alanlara örnekler verilmiştir. 'Okul yerine yoğun emek' konusu kapsamında Almanya'dan Amelie'nin (14): "Bir süreden beri harçlığımı kazanmak için bir işte çalışıyorum...Haftada iki defa broşür dağıtıyorum" (Proje G, 2017, s.221) açıklaması, okulunu aksatmadığı çalışma hayatını göstermekte ve çocuklar için yasal çalışma örneği sunmaktadır.

Çocuğun sağlıklı yaşama hakkı, temel sağlık hizmetlerinin geliştirilip bütün çocuklara tıbbi yardım ve bakım sağlamanın yanı sıra besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu na erişim hakkıdır (Akyüz, 2018). **Sağlık ve beslenme** hakkı kategorisi 'Savaş sonrası dönemde çocuklar' konusunda II. Dünya Savaşı sonrasında: "Açlık ve soğuk herkes için sorundu...Çocuklar açtı ve donuyordu" (Proje G, 2017, s.212) ifadesiyle çocukların sağlık, bakım ve beslenmelerine vurgu yapılmıştır. 'Paula tatil nedir bilmiyordu' konusunda, Berlin'de tuğla fabrikasında çalışan Nikolaus'un (13): "Akşam kemiklerim parçalanmış gibiydi ve ellerim kırmızı tozlardan dolayı kıpkırmızı oldu; tükürüğüm de kırmızıydı. Onun kan olduğunu sandım ve öleceğimi düşündüm" (Proje G, 2017, s.219), Mozambik'te kardeşleriyle çöplükte çalışan Eliza'nın (7): "Sabahtan akşama kadar tene-keleri ve plastikleri toplayıp ayrıştırıyoruz...Çöplük korkunç kokuyor ve burada iş tehlikeli" (Proje G, 2017, s.220) ve Bolivya'da madende çalışan Miguel'in (11): "Orası sıcak ve havasız ve taşlar kafama düşebilir." (Proje G, 2017, s.220) aktardıkları, sağlık hakkına referans vermekte ve farklı ülkelerden çocuk işçiliğinin hem geçmişteki hem de günümüzdeki durumuna dair bir çerçeve sunmaktadır. 'Yoksul çocuklar- Almanya'da da!' konusunda çocuk yoksulluğuyla mücadele eden kuruluşların çocukların beslenmesine olan katkıları şu şekilde vurgulanmaktadır: "Tüm sorunlar çözülemiyor. Ama birkaç çocuk artık okulda karnı aç bir şekilde oturmak zorunda değil ve derslere daha iyi odaklanabilir" (Proje G, 2017, s.224).

Çocuğun oyun ve dinlenme hakkı, gelişiminde büyük rol oynar. **Oyun ve dinlenme** kategorisine dair 'Aydınlanma Çağı'nda çocuklar' konusunda, soyluların çocukla-

rının eğitimlerine değinen metinde dönemin Prusya Kralı'nın şu kararı yer almaktadır: "...öğleden sonraları ders olmaması gerektiğine karar verdi: oyun ve dinlenme zamanı" (Proje G, 2017, s.210). Böylece çocukların oyun ve dinlenme için ayrı zamanlarının olması gerektiği fikrinin ilk kez söz konusu olduğuna dikkat çekilmiştir. 'Okul yerine yoğun emek' konusunda yer alan: "Tüm çocuklar...Oyun oynama ve dinlenme haklarına da sahiplerdir" (Proje G, 2017, s.220) açıklamasıyla, oyun ve dinlenme hakkı vurgulanmaktadır.

Savaşın çocuk üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Savaş ortamlarında çocukların başta yaşam hakları olmak üzere çocukların bütün hakları tehlikeye girmektedir (Ak-yüz, 2018). Bu nedenle savaş ortamındaki çocuklar özellikle korunmalıdır. **Silahlı çatışmadan korunma** kategorisi 'Savaş sonrası dönemde çocuklar' konusunda, "Her şeyden önce çocuklar için hem Federal Almanya Cumhuriyeti hem de Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde savaştan sonraki ilk yıllarda yaşam hiç kolay değildi" (Proje G, 2017, s.213). Buradan hareketle savaş sonrasında risk altındaki çocukların yaşam koşullarına dair bilgiler verilmiş ve çatışmalardan korunmaları gerektiği vurgulanmıştır. 'Çocukların hakları var mı?' konusunda Adnan: "Bizde Suriye'de ise savaş var. Günlerce dışarı bile çıkamadık ve okullar uzun bir süreden beri kapalı" (Proje G, 2017, s.214) diyerek durumu başka bir boyuta taşıyarak savaştan ve silahlı çatışmadan korunma hakkına değinmiştir. Böylece öğrencilerde savaşın çocukların yaşamları üzerindeki yıkıcı etkisine dair farkındalık oluşturulmakta ve öğrencilerin savaş ortamında çocukların özenle korunması gerektiği çıkarımında bulunmaları beklenmektedir.

Günümüzde 18 yaş altındaki her birey çocuk kabul edilmektedir. 18 yaş altındaki bireylerin evlendirilmesi, çocuk evliliği kapsamında değerlendirilmektedir. Çocuk evliliği, Aktepe ve Atay (2017) tarafından çocuk istismarının en yaygın biçimi olarak tanımlanmıştır. **Çocuk yaşta evlendirilme** kategorisi, 'Antik Çağ'da çocuklar' konusunda Atina'da kız çocuklarına dair şu ifadelerle geçmektedir: "15 yaşındaki kız çocukları evlenmeye hazır kabul edilirdi. Damatların çoğu iki kat daha yaşlıydı" (Proje G, 2017, s.208). Bu ifadeyle, kız çocuklarının çocuk yaşta kendilerinden yaşça büyük erkeklerle evlendirildiğine değinilmiştir. 'Naiga doktor olmak istiyor' konusunda Uganda'da "Naiga'nın yaşatları olan kız çocuklarının çoktan evlendirilmiş olurlar" (Proje G, 2017, s.222) ifadesi yer almaktadır.

Çocuklar, yoksulluktan etkilenme riski daha yüksek olan kesimdir ve yoksulluk içinde yetişen çocuklar, temel haklarından yoksun kalmaktadır. Çocuğun iyi olma halini sağlayabilmek için çocuk yoksulluğu ile mücadele edilmeli ve çocuk yoksulluğu önlenmelidir (Avşar- Kurnaz, 2007). **Çocuk yoksulluğu** kategorisine 'Yoksul çocuklar- Almanya'da da!' konusunda: "Almanya zengin bir ülke. Birinin açlık çekmesi ya da sokakta uyumak zorunda kalması neredeyse hiç hayal edilemeyecek bir durum. Buna rağmen bizde de çocuk yoksulluğu var" (Proje G, 2017, s.224) açıklamasında değinilmiş ve çocukların yoksul sayıldığı durumlar: "Almanya'da çocuklar, sağlıklı besine ulaşmaya, sınıf gezilerine katılmaya, oyuncak almaya veya cep harçlığı yapabilmeye yetecek paralarının olmaması durumunda yoksul sayılırlar" (Proje G, 2017, s.224) şeklinde açıklanmıştır.

Her çocuk korunmalıdır. Ancak dezavantajlı koşullarda yaşayan, hakları ihlal edilen, gelişimsel ve psikososyal açıdan iyi olma halleri sağlanamayan çocuklara ayrıca destek sağlanmalıdır (Karataş, 2020). **Çocuk koruma** kategorisi, “Çocuk hakları ihlal edilirse çocuklar haklarını arayabilirler mi?” sorusuyla başlayan ‘Çocuk koruma’ konusunda yer almaktadır. “Çocuk haklarını savunmak için dünya çapında birçok organizasyon kuruldu. Bu kuruluşlar, çocukların korunması ve çocuk haklarına uyulması konusunda kararlılar” (Proje G, 2017, s.226) açıklaması eşliğinde Kindernothilfe, Unicef, terre des hommes, Deutscher Kinderschutzbund gibi kuruluşlar, çocuk hakları ve çocuk koruma bağlamında gerçekleştirdikleri çalışmalar çerçevesinde tanıtılmıştır.

Proje G’de çocuk hakları kavramının olmadığı dönemlerden çocuk haklarına giden sürecin gelişimi gösterilmektedir. Çocuk hakları maddeleri, konuların temel çerçevesini oluşturmuştur. Çocuk hakları eğitiminin merkezinde eğitim hakkının yer alması, Almanya’da çocukların okullaşmasının sağlanmasının başlıca hedeflerden olduğu anlamını taşımaktadır. İkinci yüksek kategori olan çocuk işçiliği ise, çocukların okullaşmasının sağlanması için çocuğun işgücü olmaması ve eğitime katılması gerektiğini vurgulamaktadır.

3.3. Toplum Bilimleri Ders Kitabının Temel Öğretim Yaklaşımının Özellikleri

Proje G’de çocuk hakları eğitiminin sunumundaki temel öğretim yaklaşımının özelliklerinin neler olduğunu ortaya çıkartmak üzere metinlerde bilginin sunumunun, görsel kanıtların sunumunun ve etkinliklerin ne şekilde olduğu incelenmiştir. Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanında yapılandırmacı yaklaşımın izleri görülmektedir. Aşağıdaki tabloda bilginin sunumu boyutunda Proje G’de ilgili konu alanındaki kırk sekiz metinle ilgili veriler yer almaktadır.

Tablo 3. Metinlerde Bilginin Sunumu

Metinlerde bilginin sunumu	Yer aldığı konu sayısı (frekans)
Sunuş yoluyla	28
Kaynaklar aracılığıyla	14
Örnek olay aracılığıyla	6

Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanında sunuş yoluyla verilen metinler, ders kitabı yazarları tarafından derlenen bilgileri içermektedir. Sunuş yoluyla verilen metinlerde salt bilgi vermenin yanında hikâyeleştirici bir anlatım göze çarpmaktadır. Böylece didaktik şekilde doğrudan akademik bilgi vermek yerine öğrencilerin bireysel anlam inşa etmelerini sağlanmaya (Kabapınar, 2009) çalışılmaktadır. Kaynaklar aracılığıyla sunulan metinler ise temel aldıkları içeriğe dair bilgi verici özellik taşımaktadır. Ders kitaplarında farklı kaynaklardan yararlanılması, Kabapınar’ın (2012) da belirttiği gibi, öğrencilere yorumlama, anlamlandırma ve bilgi oluşturmada yardımcı olmakta ve çoklu bakış açıları

sunmaktadır. Projekt G’de kaynaklar aracılığıyla sunulan metinlerden bazıları şunlardır: Yunan tarihçi Plutark’ın Sparta eğitimi hakkında yazdıkları, tarihçi Johannes Schultze’nin 18. yüzyılda Brandenburg’daki okullar hakkında yazdıkları, Evelyn Sanders’in romanında 1945/46’da Berlin’de kış hakkında anlattıkları, Unesco’ya göre çocuğun emek sömürüsüne uğradığı çocuk işçiliğinin neliğine dair kriterler, vb. Kaynakların incelenmesi ve değerlendirilmesi öğrencilerin sebep sonuç ilişkileri kurmalarını, tercihte bulunmalarını ve sonuçlara varmalarını sağlar (Kabapınar, 2012; Ocak ve Yurtseven, 2009; Yanpar- Yelken, 2011). Örnek olaylar aracılığıyla sunulan metinlerde gerçek hayatta karşılaşılan ya da karşılaşılabilecek yani gerçeğe yakın yaşam durumları ön plandadır. Bu da gerçekçi sınıf ortamları oluşturulmasında önemli rol oynar. Projekt G’de örnek olaylar aracılığıyla sunulan metinlerden bazıları şunlardır: Leonie, Jonas, Sahar ve Adnan arasındaki sohbet, yüz yıl önce München yakınlarında kırsalda yaşayan Paula’nın aktardıkları, Nikolaus’un tuğla fabrikasındaki işi hakkında anlattıkları, Almanya’dan Amelie’nin aktardıkları. Ayrıca Leonie, Jonas, Sahar ve Adnan arasındaki sohbet, bir görsel örnek olay olup diğer örnek olaylar ise yazılı örnek olay kategorisindedir. Bu örnek olaylar, gerçek yaşamdan birebir örnekler gibi duruyor olsa da kaynakçaları belirtilmemiştir. Bu nedenle, kurmaca metin izlenimi yaratmaktadır. Bu metinler, kişisel öyküler izlenimi veren temsili örnek olaylar olarak nitelendirilebilir. Örnek olaylarla öğrenciler doğru bilginin kendisine aktarılmasını bekleyen pasif alıcılar değil, bilginin üreticisi olurlar (Kabapınar, 2012).

Ders kitaplarının öğrencilerin bilgilerini inşa etmelerine ve yorumlamalarına olanak veren görsellerle zenginleştirilmesi önemlidir. Aşağıdaki tabloda Projekt G’de ilgili konu alanında otuz görsel kanıttaki görsellere ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4. Görsel Kanıtlar

Görsel kanıtlar	Görsel kanıt çeşitleri	Frekans
Birinci elden kanıtlar	Fotoğraf	14
	İllüstrasyon	9
İkinci elden kanıtlar	Resim	3
	Tablo	2
	Grafik	1
	Harita	1

Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanında görsel kanıtlarda çeşitli görsellerden yararlanıldığı görülmektedir. Birinci elden görsel kanıtların hepsi fotoğrafken, ikinci elden görsel kanıtlar ise illüstrasyon, resim, tablo, grafik ve harita olmak üzere farklı görselleri içermektedir. Projekt G’deki görsel kanıtlar, dekoratif ya da tamamen metni açıklama amaçlı değildir, konularla bağlantılı olarak öğrencilerin yorum ve değerlendirme sürecinde kullanımına sunulmuştur (Kabapınar, 2012).

Yapılandırmacı yaklaşım çerçevesinde değerlendirilebilecek bir diğer boyut ise etkinliklerde araştırma/ proje temelli öğrenmenin temel alınmış olmasıdır. ‘Çocukların hakları

var mı?’ konusunda, öğrencilerden *çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği, eski zamanlarda çocukların hakları ve yaşamlarının korunması* temalarından birini seçmeleri ve seçtikleri temayı detaylı şekilde araştırmaları istenmiştir. Sonrasında, detaylı bir yönerge çerçevesinde, seçtikleri temayla ilgili mülakat yapmaları, reklam afişi tasarımları, gazete haberi yazmaları ya da resimli hikâye çizimleri istenmektedir. Kısaca öğrencilerden seçtikleri temayla ilgili bir proje hazırlamaları beklenmektedir. Böylece öğrenme sürecinde aktif olmaları sağlanmaktadır. Proje kapsamında, konuyla ilgili bilgi ve beceriler kazanacak ve işbirlikli öğrenme ile sürecin sonunda bir ürün ortaya çıkaracaklar (Keskin ve Horzum, 2016) ve öğrenmelerini kendileri yöneteceklerdir.

Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanının çalışma sayfasındaki etkinlikler Bloom taksonomisini yansıtır şeklindedir. Etkinlikler, *bilgi ve anlama, değerlendirme ve fikir geliştirme* ile *harekete geçme* olmak üzere 3 temel bağlamdadır. Bilgi ve anlama bağlamında, bilgi temelli bir yaklaşım görülmekte ve bilgilerin hatırlanması amaçlanmaktadır. Öğrencilerden, verilen ifadelerdeki hataları düzelterek doğrularını yazmaları ve seçilmiş ifadeler için doğru terimleri bulmaları istenmektedir (Proje G, 2017, s.228). Değerlendirme ve fikir geliştirme bağlamında, öğrencilerin öğrendiklerini kullanarak bir yargıda bulunmaları amaçlanmaktadır. Bu bağlamdaki ilk görevde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları içeren bazı fotoğraflar verilmiş ve öğrencilerden “Fotoğraflarda görülen çocuk hakları ihlallerinin sonuçlarının neler olabileceğini belirtin ve kendi görüşlerinizi belirleyin” (Proje G, 2017, s.228) ve ikinci görevde ise verilmiş olan karikatürü yorumlamaları istenmiştir. Harekete geçme bağlamında öğrencilerin bilgileri yeni durumlara uygulamaları amaçlanmaktadır. Öğrencilerden karikatürle de bağlantılı olarak “Uluslararası Af Örgütü’nün amaçları ve çalışmaları hakkında araştırma yapın ve Uluslararası Af Örgütü ile ilgili bir duvar gazetesi hazırlayın veya sunum yapın” ve “Çocuk haklarına dünya çapında uyulmasını yaygınlaştırmak için kamusal alanlarda hangi eylemleri yapabileceğinizi sınıfta planlayın ve bunları uygulayın” (Proje G, 2017, s.228) istenmektedir. Böylece öğrencilerin, kendilerini yakından ilgilendiren çocuk haklarına ilişkin süreci kendilerinin yönlendirerek bu sürece aktif katılım göstermeleri beklenmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Çocuk hakları eğitimi, çocukların haklarına dair farkındalıklarının sağlanmasında atılacak ilk adımdır. Doğan, Torun ve Akgün’ün (2014) de vurguladığı gibi: “Haklarını bilmeyen bir kişide hak bilincinin ve hakkını kullanma yetisinin oluşması beklenemez”. Yalnızca haklarını bilenler hak talebinde bulunabilir ve böylece çocuk hakları kültürü oluşturulabilir. Çocukların etkin birer vatandaş olabilmeleri, haklarını bilmeleri ve kullanabilmelerine bağlıdır. Bu bağlamda öğrencilerin hak ve sorumluluklarının farkına varmalarında çocuk hakları eğitimi, vatandaşlık eğitiminin olmazsa olmazıdır. Almanya’nın Berlin eyaletinde okutulan toplum bilimleri dersinde çocuk hakları eğitimine dair temel yaklaşımın özellikleri nelerdir? sorusuna yanıt bulabilmek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmanın sonuçlarına göre, Proje G’nin Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanı, birbirlerini bütünleştiren tarihsel ve tematik bağlam olmak üzere iki temel

bağlamda yapılandırılmıştır. Tarihsel bağlam, çocukluğun ve çocuğa bakışın geçmişten bugüne geçirmiş olduğu değişimi sunmaktadır. Böylelikle tarihsel bağlam tematik bağlamın arka plan bilgisi olarak kavrama düzeyinde çocukluğun sunumu olarak değerlendirilebilir. Tematik bağlam, farklılaşmaları olduğu gibi benzerlikleri de içeren tarihsel değişim ve sürekliliğe referans vermesi açısından tarihsel bağlama ilişkin izleri de taşımaktadır. Tematik bağlam ayrıca Almanya'daki makbul çocukluğun göstergelerini ortaya koymaktadır. Bu noktada tematik bağlamın, bu makbul çocukluğun gerçekleşmesi için nelerin olması (çocuk hakları), nelerin olmaması (çocuk hakları ihlalleri) gerektiği çerçevesinde kullanıldığı görülmektedir. Çocuk hakları, çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu temaları ile hem olumlu, makbul durumun çerçevesi çizilmiş hem de olumsuz, makbul olmayan dezavantajlılık durumlarının çerçevesi çizilmiştir.

Proje G'de çocuk hakları eğitimi bağlamında hak ve sorumluluk farkındalığı merkezli bir yaklaşım izlenmiş, isim ve vatandaşlık, eşitlik ve ayrımcılığa uğramama, silahlı çatışmadan korunma, sağlık, çocuk işçiliği, eğitim, oyun ve dinlenme hakkı gibi öne çıkan Çocuk Hakları Sözleşmesi maddeleri örnekler eşliğinde açıklanmıştır. Bu maddelerin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin dört temel ilkesi olan eşitlik- ayırım gözetmeme, çocuğun yaşaması ve gelişmesi, çocuğun yüksek yararı ve çocuğun katılım hakkını yansıtan maddeler olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin varoluş amacını yansıtan maddelerin açıklanmış olduğu çıkarımında bulunulabilir. Araştırma sonuçlarına göre toplum bilimleri dersinde çocuk hakları eğitiminde temel alınan hak kategorileri; eğitim hakkı, çocuk işçiliği, sağlık ve beslenme hakkı, oyun ve dinlenme hakkı, silahlı çatışmadan korunma hakkı, çocuk yaşta evlendirilme, çocuk yoksulluğu ve çocuk korumasıdır. Proje G'de yer alan on konuda özellikle üzerinde durulan hak kategorilerinin eğitim hakkı ve çocuk işçiliği olduğu ortaya çıkmıştır. Çocuğun eğitime katılımına referans veren eğitim hakkı, en yüksek oranda temel alınan hak kategorisini oluşturmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile "Çocuklar hak sahibi ve bağımsız bireylerdir ve artık eğitimin 'nesnesi' değillerdir. Bu bakış açısı değişikliği son derece önemlidir ve okulun katılım ve etkileşime yönelik bir eğitim yeri olarak tasarlanması gerektiği anlamına gelir" (Stroetmann ve Sommer, 2020). Eğitim hakkı kategorisinin özellikle üzerinde durulmuş olması, çocukların eğitim hakkı sağlandığında, çocuk işçiliği, silahlı çatışmadan korunma, çocuk yaşta evlendirilme gibi dezavantajlılık kategorilerinin ortadan kalkmasında rol oynadığının açıklanmaya çalışıldığını göstermektedir. Çocuğun eğitim hakkı engellendiğinde dezavantajlı kategorilerde ifade edilen bağlamlarla karşılaşacağı öngörüldüğü söylenebilir. Başka bir deyişle Almanya'da makbul çocukluğun ve/ veya çocuk haklarının temel aldığı hak kategorisinin yaşama geçirilmesinin okullaşmayla mümkün olacağı söylenebilir. Çünkü çocukların eğitime dahil olmaları ve çocuk hakları eğitimi ile haklarını öğrenmeleri, onları işgücü olmak, silahlı çatışmaya maruz kalmak, çocuk yaşta evlendirilmek vb. gibi dezavantajlı durumlar karşısında güçlü kılar.

Proje G'nin öğretim yaklaşımının özellikleri incelendiğinde yapılandırmacı yaklaşım uygun şekilde tasarlanmış olduğu anlaşılmıştır. Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanındaki metinler öğrencilere, sunuş yoluyla, kaynaklarla ve örnek olaylarla sunulmuştur. Ders kitabında yer alan metinlerde akademik bir dil kullanılmamış olup,

“Doğrudan akademik bilgi vermek yerine, dolaylı bir anlatım ile...öğrenciye sezdirilerek sunulmaktadır. Bu bağlamda gerekli ilişkileri öğrencinin kurarak belirli sonuçlara ulaşması istenmektedir” (Kabapınar, 2012, s.50). Kaynaklarla sunulan metinler ise “bize geçmiş hakkında bir atmosfer sunmaları ve hayal gücümüzü geliştirmeleri” (Keatinge, 1910, s. 26’dan akt., Dinç, 2012, s.79) açısından etkili araçlardır. Projekt G’de örnek olaylardan yararlanılmıştır. Örnek olaylar “...öğrencinin olaydan *yaşanmışlık* ya da *yaşanabilirlik* duygusunu alması, olaya nüfuz edebilmesi adına çok önemlidir” (Kabapınar, 2012, s.108). Ders kitabında gerçek ya da gerçeğe yakın olumlu ve olumsuz örneklerin örnek olay örüntüsü içerisinde verilmiş olması, bir taraftan öğrencilere olumlu ve olumsuz durumların ne olduğunun sezdirilmesini sağlayacaktır. Diğer taraftan ise öğrencilerin gerçek yaşam durumlarını irdelemeleri sağlanabilecektir. Daha gerçekçi bir bakış açısı oluşturmanın mümkün olacağından bahsedilebilir (Kabapınar, 2012). Bu bağlamda ders kitabında yaşamın içinde karşılaşılabilecek olumsuzluklara ve dezavantajlı durumlara değinilmesi, Kabapınar’ın (2007) önemle vurguladığı gibi yaşam gerçeğinden kopuk ve yapay olmayan, sorun ve çatışmaların da yer aldığı yani sınıf kapısından çıkıldığında karşılaşılan dünyaya benzeyen bir imaj sunmaktadır.

Projekt G’de çocuk haklarının sunumunda Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanı başlığında çocukların dünyalarının mükemmel dünyalar olup olmadığına dair bir soru içermektedir. Başlıkta yöneltilen bu soruyla, konunun ikilemli bir bağlam taşıdığına dair ipuçları verilmektedir. Bu, bir yandan gerçekliğin tekli bir dizgede sunulmadığını, farklı görüşlere açık olduğunu belirtirken diğer yandan öğrencilerin süreç sonunda bu soruyu yanıtlamalarını yani kendi görüşlerini oluşturmalarını beklemekte ve öğrencilerin anlam dünyalarının ve algılarının inşasında rol oynamaktadır. Projekt G’de konunun sunumu, öğrencilerin kendi düşüncelerinin inşası sürecinde arka plan bilgisini içermektedir. Buradan hareketle, öğrencilerden herhangi bir yönlendirme olmaksızın kendi düşüncelerini kendilerinin inşa etmelerinin beklendiği söylenebilir. Öğrenme sürecinde ders kitabında yer alan sunular, sınıf içi tartışmalar ve yaptıkları araştırmalar sonucunda öğrenciler ‘evet çocukların dünyaları mükemmel dünyalardır’ ya da ‘hayır çocukların dünyaları hiç de mükemmel dünyalar değildir’ şeklinde düşünebilirler. Bu farkındalığın ve empati becerisinin kazandırılmasının, öğrencileri çocuk haklarını dünya çapında gerçekleştirmek ve her bir çocuk için uygulanabilir kılmak için yapılması gerekenlere ilişkin fikirler üretmeye ve eylem planları geliştirmeye yönlendirmede rol oynayacağından bahsetmek mümkündür.

Sonuç olarak Projekt G’de çocuk hakları eğitimi Çocuk dünyaları- mükemmel dünyalar? konu alanında, Antik çağdan günümüze çocukluk olgusu çerçevesinde ele alınmış, çocuğun kendine özgü ihtiyaçlarının olduğunun düşünülmediği ve çocuk haklarının bir kavram olarak bile var olmadığı dönemlerden, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin kabulüne ve sonrasına dair tüm dünyadan örneklerle büyük bir resim çizilmiş ve bu bağlamda çocukların yaşamlarına dair kesitler sunulmuştur. Araştırmanın en belirgin sonucu, çocuk haklarının eğitim hakkı kategorisinden inşa edilmiş olduğudur. Projekt G’de çocuk haklarının en önemli bileşeni eğitim hakkı yani eğitimde çocuk katılımı olarak kabul edilmiştir. Eğitimde çocuk katılımı gerçekleştiğinde sosyalleşme süreci de gerçek-

leşmekte ve böylece çocuk topluma katılmaktadır. Çocuğun eğitime katılımının olmadığı durumlar ise dezavantajlılığı yaratmaktadır. Ders kitabında hem Almanya'dan hem de dünyadan örneklerle çocuk haklarının tartışılması ile hakları ihlal edilen ve dezavantajlı durumda olan çocuklara dair farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece öğrenciler, farklı yaşam alanlarından da hareketle çocuk haklarına dair deneyim pratiklerini görmüş olurlar ve eleştirel bir şekilde tartışabilirler. Balbağ, Gürdoğan-Bayır ve Ersoy'un (2017) da belirttiği üzere öğrencilerin küresel bakış açısı geliştirebilmelerinde insan hakları/ çocuk hakları gibi evrensel demokratik değerlerin farklı ülkelerden de örnekler eşliğinde sunulması yararlı olacaktır. Dezavantajlı çocukların yaşamlarından kesitler sunan içeriklerin, öğrencilerin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin önemini farkına varmasında oldukça büyük bir rol oynadığı söylenebilir. Kısaca çocuklar, kendi haklarının koruyucusu olarak görülmektedir (Hart, 1997/ 2016). Ayrıca Projekt G'de sadece sunuş yoluyla bir öğrenme süreci tanımlanmamış aynı zamanda kaynak temelli bir yaklaşım benimsenmiştir. Kullanılan örnek olaylar aracılığıyla da öğrencinin olaydan yaşanmışlık ya da yaşanabilirlik duygusu ortaya konularak çocuk haklarını içselleştirmeleri sağlanmıştır. Çocuk Hakları eğitimi, insan hakları eğitiminde sürekliliği sağlamanın ilk adımıdır ve bu yüzden büyük önem taşımaktadır. Hak ve sorumluluklarının farkında bireyler yetiştirmeyi amaçlayan toplum bilimleri ders kitabında çocuk haklarının ön planda olduğu görülmüştür. Ülkemizde ise Ersoy'un (2012) çalışmasında elde ettiği sonuca göre çocuklar haklarını evde ve okulda yeterli düzeyde öğrenememekte ve kullanamamaktadırlar ayrıca sosyal bilgiler öğretmenleri çocuk haklarını ders kitabından öğrenmektedir. Ersoy (2011) öğrencilerin haklarını daha çok öğrenmek istediklerini bulgulamıştır. Sınıf içindeki eğitsel yaşantılarda belirleyici ve yönlendirici unsur olan, öğretmenlerin en büyük yardımcıları ve öğrencilerin temel başvuru kaynakları ders kitaplarıdır. Buradan da hareketle, demokratik süreci geliştirecek niteliklere sahip vatandaşlara sahip olmayı amaçlayan sosyal bilgiler dersinin öğretim programında yer alan "Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir" (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018, s.17) kazanımının gerçekleşebilmesi için sosyal bilgiler ders kitaplarında çocuk hakları eğitiminin daha kapsamlı şekilde ele alınması önerilmektedir.

Kaynakça

- Aktepe, E. ve Atay, İ. M. (2017). Çocuk evlilikleri ve psikososyal sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(4), 410-420.
- Akturan, U. (2008). Doküman incelemesi. T. Baş ve U. Akturan (Editörler). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s.117-126'daki bölüm.
- Akyüz, E. (2001). Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel ilkeleri ışığında çocuğun eğitim hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151, 3-24.
- Akyüz, E. (2018). *Çocuk hukuku. Çocukların hakları ve korunması*. Ankara: Pegem Akademi.
- Avşar- Kurnaz, Ş. (2007). Çocuk yoksulluğu. *Aile ve Toplum*, 9(3), 47-55.

- Balbağ, N. L., Gürdoğan-Bayır, Ö. ve Ersoy, A. F. (2017). İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersini Öğretmenler ve Öğrenciler Nasıl Algılıyor?. *Sakarya University Journal of Education*, 7(1), 223-241.
- Darlington, B. O. ve Scott, A. H. (2002). *Qualitative research in practice. Stories from the field*. Crows Nest: Allen & Unwin.
- Diarra, E., Glowczewski, R., Klinge, H., Melster, M., Neumann, H.-M., Pauli, L., Pinter, G. ve Werner, S. (2017). *Projekt G. Gesellschaftswissenschaften 5/6*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag.
- Doğan, Y., Torun, F. ve Akgün, H. (2014). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 503-516.
- Dinç, E. (2012). Tarih öğretiminde yazılı kaynakların kullanımı. İ. H. Demircioğlu ve İ. Turan (Editörler), *Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı*. Ankara: Pegem Akademi, s.75-116'daki bölüm.
- Erbay, E. (2019). *Çocuk hakları*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Ersoy, A. F. (2011). İlköğretim öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin algıları. *İlköğretim Online*, 10(1), 20-39.
- Ersoy, A. F. (2012). Vatandaşlık eğitiminde ihmal edilen bir alan: evde ve okulda çocuk haklarının eğitimi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(2), 359-376.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık. (Eserin orijinali 1991'de yayımlandı).
- Gören, Z. (2017). Janusz Korczak'ın izinde günümüzde çocukların temel hakları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16(32), 43-67.
- Hart, R. A. (2016). *Çocukların katılımı*. (Çev. T. Şener- Kılınç). Ankara: Nobel. (Eserin orijinali 1997'de yayımlandı).
- Hatch, J. A. (2002). *Doing qualitative research in education settings*. New York: State University of New York Press.
- Kabapınar, Y. (2007). 1998 ve 2004 öğretim programlarına göre yazılmış hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarında sosyal olay ve değerlerin sunumu: İşlev ve nitelik açısından farklı bir noktaya geldik mi?. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 25, 109-128.
- Kabapınar, Y. (2009). Yeni öğrenme anlayışının ışığında sosyal bilgiler ders kitapları. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi, demokratik vatandaşlık eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi, s.367- 401'deki bölüm.
- Kabapınar, Y. (2012). *Kuramdan uygulamaya hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.

- Karataş, Z. (2020). Çocuklar. M. Serdar (Ed.). *Dezavantajlı gruplar ve sosyal hizmet*. Ankara: Grafiker Yayınları, s.71-111'deki bölüm.
- Keskin, Y. ve Horzum, M. B. (2016). Sosyal bilgiler dersinde kullanılan öğretim strateji, yöntem ve teknikleri. D. Dilek (Ed.). *Sosyal bilgiler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi, s.723-742'deki bölüm.
- Kinderrecheschulen- NRW. (tarihsiz). Kinderrechtsbildung heißt "Handeln". Web: <http://kinderrecheschulen-nrw.de/kinderrechtsbildung/> adresinden 10 Mayıs 2020'de alınmıştır.
- Kinder- und Jugendanwaltschaft [Kija] Salzburg. (2018). *Kinder haben Rechte*. Salzburg: Druckerei Land Salzburg.
- Kop, Y. ve Tuncel, G. (2010). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarını algılamaları. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 6(1), 106-124.
- Landesinstitut für Schule und Medien Berlin- Brandenburg. (2017). *Rahmenlehrplan 1-10 kompakt*. Berlin: Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Nayır, F. ve Karaman- Kepenekçi, Y. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında çocukların katılım hakları. *İlköğretim Online*, 10(1), 160-168.
- Ocak, G. ve Yurtseven, R. (2009). Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının yapılandırma öğrenme yaklaşımına göre değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(22), 94-109.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş*. (Çev. D. Bayrak, H. Bader- Arslan ve Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi. (Eserin orijinali 2005'te yayımlandı).
- Rahmenlehrplan Gesellschaftswissenschaften. (2015). *Teil C Gesellschaftswissenschaften Jahrgangsstufen 5/6*. Berlin: Ministerium für Bildung, Jugend und Sport Berlin.
- Stroetmann, E. ve Sommer, A. (2020). *Kinderrechtsbildung ist Menschenrechtsbildung*. Web: <http://www.kinderfreundliche-kommunen.de/deutsch/startseite/> adresinden 15 Haziran 2020'de alınmıştır.
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [Unicef]. (2004). Çocuk haklarına dair sözleşme.
- Uyan- Semerci, P. ve Erdoğan, E. (2014). *Türkiye'de çocukların gözünden çocuğun iyi olma hali alanlarının ve göstergelerinin tanımlanması ve değerlendirilmesi*. Ankara: Unicef.
- Yanpar- Yelken, T. (2011). Oluşturmacı öğrenme kuramları. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, s.49-53'teki bölüm.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.